

УДК 37.091.33:811.112.2:373.5(091)

*Наталія Бейліс,
м. Вінниця*

НІМЕЦЬКОМОВНА ОСВІТА В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ: АСПЕКТИ НАУКОВОГО ДИСКУРСУ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

У статті акцентується увага на тому, що вивчення німецької мови учнями в загальноосвітніх школах України залежить від створення відповідних об'єктивних умов реформування всієї системи освіти та гуманізації навчального процесу, а також врахування закономірностей розвитку теорії і практики у цій сфері в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Особлива увага приділяється провідним аспектам наукового дискурсу в контексті національної політики щодо вивчення німецької мови в школах України в умовах її входження в європейський освітній простір.

© Н. Бейліс, 2016

Ключові слова: німецькомовна освіта, зміст німецькомовної освіти, методика вивчення німецької мови, модернізація змісту освіти, іншомовна освіта.

Постановка проблеми. Реалізація стратегічних напрямів розвитку педагогічної освіти в Україні пов'язана з використанням досягнень зарубіжного і вітчизняного досвіду формування особистості учня засобами різних дисциплін, зокрема німецької мови. Йдеться передусім про досвід оволодіння учнями змістом іншомовної освіти на основі існуючих у другій половині ХХ ст. методик навчання іноземної мови.

Недооцінка ролі іншомовної освіти учнів загальноосвітніх шкіл, насамперед із німецької мови, недостатня наукова обґрунтованість освітньої політики загалом, застаріла нормативно-правова база та інерційність освітнього мислення призвели до того, що рівень якості вивчення німецької мови випускниками загальноосвітніх шкіл не є цілком задовільний. Основною причиною цього слід вважати відсутність інноваційних особистісно-розвивальних методик, на що в радянські часи не звертали особливої уваги, і тому в умовах незалежної України почалося помітне відставання від практики розвинених країн.

Актуальність цього завдання посилюється динамічними змінами в українському соціумі, тенденцією до інтеграції вітчизняного освітнього простору в Європейський простір, зокрема в країни з німецькомовною культурою.

Аналіз досліджень і публікацій. Вже в ХХІ ст. в Україні на всіх рівнях стали усвідомлювати, що вивчення учнями декількох іноземних мов надає їм додаткові можливості самореалізації в ринкових умовах праці. Саме цьому аспекту – вивченню німецької мови як другої іноземної – приділили увагу вітчизняні й зарубіжні науковці А. Алхазішвілі, Н. Баришніков, О. Бібін, О. Білоус, Г. Ведель, С. Гайдучик, М. Гохлернер, А. Детиніна, Г. Ейгер, О. Євенко, Н. Єлухіна, Е. Зарецька, Н. Зикова, Е. Ісеніна, І. Краснянська, В. Кузовлєв, Є. Куніна, С. Кутателадзе, Р. Кушнерук, Б. Лapidус, Є. Лисенко, Б. Міслер (В. Mißler), Н. Мукатаєва, Є. Осипенко, Н. Петренко, І. Рахманов, Р. Смеречанський, А. Стояновський, Т. Ульянова, І. Халєєва, С. Чорна, Л. Шишкова та ін.

В освітній практиці спостерігається тенденція до розкриття особистісно-розвивальних можливостей німецької мови як другої іноземної. Питання особистісно-розвивальних можливостей іноземних мов досліджували М. Акімова, В. Артемов, Б. Бенедиктов,

О. Богданова, Є. Божович, Г. Ейгер, К. Єсипович, І. Зимня, Є. Пассов, К. Романов, Н. Симонова, В. Татенко, В. Фурманова та інші.

Аналіз психолого-педагогічних та інших джерел дав можливість констатувати, що пріоритет у дослідженні проблем розвитку іншомовної освіти в Україні (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) належить науковцям, які вивчали різні аспекти методики викладання англійської, німецької, французької та інших мов. Проблеми методики викладання іноземних мов досліджували Є. Алексенцева, В. Бухбиндер, Г. Ведель, Н. Гальскова, Н. Євдокимова, О. Кабанова, І. Кітроська, Б. Лапидус, А. Миролібов, Н. Мукатаєва, Н. Реутов, Г. Сабурова та ін.

Протягом століть Європа була центром розвитку освіти й виховання, експериментального пошуку нових підходів у іншомовній освіті та пошуку інноваційних особистісно-розвивальних методик вивчення іноземних мов. Із цієї точки зору науковий інтерес до вдалого поєднання історичного й теоретичного аналізу вивчення іноземних мов, зокрема німецької мови, спостерігається у дослідженнях Б. Ліндемана (В. Lindemann), Б. Хуфайсена (В. Hufeisen) та ін.

Аналіз тенденцій становлення іншомовної освіти й розвитку змісту та методики вивчення німецької мови учнями в загальноосвітніх школах України в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. має значний інтерес для вітчизняної науки в контексті стратегії інтеграції національної освіти у світовий освітній процес, із метою пошуку шляхів вирішення нагальних проблем, що стоять перед педагогічним співтовариством.

Проте проблема визначення тенденції розвитку змісту та методики вивчення німецької мови учнями в загальноосвітніх школах України (у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.) ще не стало предметом цілісного педагогічного дослідження, а тому цей аспект потребує відповідного наукового аналізу.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі історико-педагогічного аналізу схарактеризувати та визначити тенденції розвитку навчання учнів загальноосвітньої школи німецької мови у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. у його змістовому та методичному вимірах.

Виклад основного матеріалу. Хронологічні межі охоплюють період другої половини ХХ – початок ХХІ ст. Нижня хронологічна межа визначається початком наукового дискурсу щодо потенціалу іноземної мови як додаткового засобу розкриття можливостей особистостей для самореалізації у професійному бутті.

Німецька мова є однією з найвідоміших і найпопулярніших європейських мов у наш час, якою написана друга за величиною після англійської кількість наукових праць, художніх творів і публіцистичних текстів. У другій половині XIX – на початку XX ст. німецька мова була чи не найпопулярнішою мовою вчених, вона й дотепер відіграє значну роль у науці та освіті. Німецькою публікуються міжнародні фахові журнали, колеги з одного фаху спілкуються між собою німецькою у таких галузях, як філософія, соціальні науки та медицина, усі важливі поняття були сформовані саме німецькою. У майбутньому німецька мова збереже свій статус мови комунікації в Європі не лише з німецькомовними сусідами, але й зі Сходом. Уже зараз існують проекти, які фінансуються з боку Європейського Союзу та які спеціально тренують рецептивний аспект володіння німецькою мовою, що допомагає орієнтуватися у фахових текстах і брати участь у нових дискусіях. Німецька мова відіграє важливу роль у глобальній мережі міждисциплінарних і міжнародних кооперацій та відкриває світ для класичної й сучасної науки.

Верхня хронологічна межа визначається зміною ставлення в Україні на вищих управлінських рівнях до вивчення німецької мови як другої іноземної (Наказ Міністерства освіти і науки, молоді і спорту України від 03.04.2012 року за №409 «Про затвердження типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня»). З п'ятого класу запроваджується обов'язкове вивчення другої іноземної мови.

На кожному історичному етапі іншомовна освіта відіграла свою роль, а зміст вивчення іноземних мов учнями в загальноосвітніх школах України залежали від рівня розвитку суспільства. Освіта – один із важливих чинників впливу на життєдіяльність соціуму, всі його структурні елементи. У контексті міжнаціональних проблем іншомовна освіта стає найважливішим цивілізаційним чинником гармонізації міжнаціональних і міждержавних відносин.

У контексті сучасних завдань розвитку іншомовної освіти в Україні особливу роль відіграють прогностичні та порівняльно-педагогічні дослідження, спрямовані на узагальнення тенденцій розвитку вивчення іноземних мов, зокрема німецької мови. Національна система навчання німецької мови аналізується в контексті відносин міждержавного рівня. Отже, йдеться про інтеграцію національної системи вивчення іноземних мов до європейських стандартів, а також про сучасні освітні трансформації у процесі навчання німецької мови, впровадження сучасних

інформаційних технологій, сучасні виміри якості знань з німецької мови випускників загальноосвітніх шкіл України, ефективності системи викладання мови, соціально-культурні чинники розвитку вивчення німецької мови, концептуальні моделі впровадження інноваційного змісту німецькомовної освіти та впровадження особистісно-розвивальних методик в її зміст тощо.

Протягом останніх років простежується позитивна тенденція – вивчення німецької мови як другої іноземної аналізується на міністерському рівні в контексті категорій іншомовної освіти, дидактики загальноосвітньої школи та методик викладання дисциплін іноземних мов. Проблема формування особистості та іншомовної культури майбутніх випускників, їх конкурентоспроможності, адаптації в умовах ринку праці – одне з вагомих питань сучасної освіти.

Водночас зазначимо, що системний аналіз світового та вітчизняного освітнього досвіду неможливо й недоцільно здійснювати шляхом механічного перенесення зарубіжної моделі освіти, оскільки «до вітчизняних концепцій, моделей та методик необхідно йти власним шляхом, із послідовним, науково обґрунтованим урахуванням національних традицій, конкретних умов і можливостей, а також світових тенденцій, що відповідають потребам розв'язання глобальних проблем людства» [2, с. 28-57].

Загальносвітова тенденція до збільшення кількості людей, які володіють декількома іноземними мовами, свідчить про необхідність розвитку вітчизняної іншомовної освіти, провідною метою якої є формування й розвиток творчої особистості, що бере активну участь у всіх сферах суспільного життя.

Системний аналіз різноманітних концепцій, моделей, методів і форм вивчення німецької мови, ефективності їх використання в процесі освіти учнів загальноосвітніх шкіл, підвищення кваліфікації відповідних педагогічних кадрів сприятиме усвідомленню важливості теоретичного забезпечення процесу вивчення німецької мови та вдосконалення вітчизняної системи іншомовної освіти загалом.

Важливість дослідження тенденцій розвитку змісту та методики вивчення німецької мови учнями в загальноосвітніх школах України (у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.) зумовлено необхідністю розвитку національних пріоритетів у цій галузі та прогнозування стратегії розвитку вивчення німецької мови в системі шкільної освіти на основі вивчення попереднього досвіду.

Механізм реалізації цих завдань – у проведенні педагогічних та прогностичних досліджень за допомогою теоретичних методів

дослідження: вивчення, узагальнення і систематизація науково-педагогічної літератури з теми дослідження (для з'ясування стану опрацювання обраної проблеми), аналіз документації (концепцій, навчальних планів, протоколів засідань педагогічних нарад, методичних об'єднань, нормативних матеріалів загальнодержавного рівня), аналіз архівних матеріалів (обласних архівів) тощо.

В умовах євроінтеграції України сформульована теза тільки підсилює необхідність вивчення німецької мови, як однієї з пріоритетних іноземних мов, починаючи із загальноосвітніх навчальних закладів України.

Враховання потреб випускників на здобуття академічної освіти у вузах України та багатьох навчальних закладах інших країн спонукало до запровадження вивчення двох іноземних мов, що надало можливість отримувати знання з німецької мови більш ширшій аудиторії школярів, а також отримати нову інформацію про німецькомовні країни та розширити свою ерудицію.

Державна політика щодо покращення якості спілкування громадян України з представниками інших мов і культур відображена в таких директивних документах, як Закон України «Про освіту» (1991, 2006), Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття», 1993), Національна доктрина розвитку освіти (2002), шкільна програма з іноземних мов (2001, 2005).

З огляду на актуальність для сучасного випускника середньої школи володіння іноземними мовами, зокрема німецькою, як засобом міжнародного спілкування в різних сферах діяльності, спеціальної уваги потребує якісна іншомовна освіта. Для її успішної реалізації важливим є врахування кращих історичних традицій вітчизняної німецькомовної освіти з метою оптимального поєднання класичної спадщини минулого і сучасних досягнень наукової думки, органічного зв'язку її з вітчизняною історією, культурою і педагогічним досвідом.

У цьому питанні національний досвід іншомовної освіти становить особливу цінність, оскільки на українських теренах здавна складалося сприятливе середовище для опанування однієї або декількох іноземних мов. У середніх навчальних закладах у минулому широко використовувалася й вивчалася німецька мова, розглядалися культурні здобутки німецькомовних країн, формувалися традиції німецькомовної освіти, що підтверджує давнє європейське підґрунтя й устремління до приєднання нашої країни до європейської спільноти.

Зарубіжні й вітчизняні науковці дійшли висновку, що під впливом соціально-економічних змін, які відбуваються в сучасному суспільстві, потребу щодо оновлення й поповнення своїх знань із іноземних мов відчуває значна частина населення.

Початок ХХІ ст. ознаменувався перетворенням іншомовної освіти в потужний чинник суспільного прогресу та розвитку особистості. Концептуальний аналіз цієї галузі потребує дослідження її в контексті історичних і сучасних тенденцій. Серед актуальних проблем – проблема визначення теоретичних основ вивчення німецької мови учнями в загальноосвітніх школах України в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. та розробка наукових рекомендацій на основі проаналізованого досвіду.

Модернізація національної системи освіти, зокрема галузі іноземних мов, починається з усвідомлення особливостей цієї системи. При навчанні учнів німецької мови в загальноосвітніх школах важливо враховувати вікові особливості учнів, які мають відповідний досвід вивчення першої іноземної мови, що необхідно використовувати в процесі навчання. Зокрема, дослідники враховують такі чинники у процесі навчання: наявність в учнів власної мотивації до навчання, яка є соціальним чинником; наявність певних навчальних стереотипів унаслідок попереднього досвіду вивчення першої іноземної мови, які можуть сприяти чи заважати навчанню німецької мови; наявність чи відсутність інноваційних особистісно-розвивальних методик вивчення німецької мови.

Серед технологій і методів навчання німецької мови особливої уваги заслуговують: «мозкова атака», групи короткого обговорення, вивчення конкретних ситуацій, ігрові ситуації, ділові ігри, технологія інтерактивного навчання писемного мовлення, внутрішні (зовнішні) кола, читання «зигзагом», обмін думками, парні інтерв'ю та ін. Для забезпечення послідовності змісту вивчення німецької мови учнями в загальноосвітніх школах України, потрібно мати відкриту систему навчання, а її організаційні форми повинні передбачати неперервне коригування навчальних програм, планів із урахуванням змін у соціально-економічному та інтеграційному вимірах. Раціональне та вмотивоване використання методів навчання на уроках німецької мови вимагає креативного підходу з боку викладача, адже «педагогіка є наукою і мистецтвом одночасно, тому і підхід до вибору методів навчання має ґрунтуватися на творчості педагога» [1, с. 159-160].

Необхідність реформування німецькомовної освіти в загальноосвітніх школах України зумовлена важливістю вдосконалення

змісту, методів і форм організації навчання німецької мови, виявлення теоретико-методичних основ і психолого-педагогічних закономірностей ефективного навчання, розробки психолого-педагогічних рекомендацій для державної системи іншомовної освіти. Виконання вищезазначених завдань потребує відповідної підготовки фахівців у галузі викладання німецької мови. Саме ці аспекти важливо враховувати в системі іншомовної освіти учнів у загальноосвітніх школах України.

Інноваційні підходи до розвитку змісту та методики вивчення німецької мови учнями в загальноосвітніх школах України мають узгоджуватись із національною стратегією розвитку іншомовної освіти. При цьому актуальний стан якості вивчення німецької мови учнями залежить від визначення подальших шляхів, стратегії розвитку, які мають базуватись на національних освітніх традиціях і цінностях, досвіді навчання німецької мови, набутих у процесі становлення німецькомовної освіти учнів у школах на території України.

Розвиток потреби у вивченні німецької мови в сучасній Україні призвів до значних змін у її викладанні, до появи нових форм і видів навчання учнів різного віку в загальноосвітніх школах, до зміни практичних і теоретичних підходів до організації навчального процесу.

Висновки. Отже, іншомовна освіта може стати одним із пріоритетних напрямів у процесі інтеграції вітчизняного освіти в європейський простір, зокрема в країни з німецькомовною культурою, який відкриває перспективні можливості для вирішення проблем розвитку освіти в Україні. Варто акцентувати увагу на необхідності вирішення актуальних завдань сьогодення, що неможливе без усвідомлення провідних тенденцій дослідження в цій сфері, адекватного та зацікавленого ставлення до цієї галузі з боку фахівців та, особливо, представників різних державних установ і МОН України, налагодження між ними конструктивної співпраці, що є передумовою формування в учнів і випускників шкіл відповідного ставлення до вивчення німецької мови. Тому саме цей аспект потребує наукового аналізу, концептуального бачення проблем німецькомовної освіти, пошуку науково обґрунтованих і практично орієнтованих шляхів її вирішення у контексті історичних і сучасних тенденцій.

Список використаної літератури

1. Кузьмінський А. І. Педагогіка: підручник / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2008. – 447 с.

2. Кушнерук Р. Основні аспекти викладання німецької мови як другої іноземної [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://berezne.lib.rv.ua>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
3. Мукатаєва Н. М. Організація навчально-виховного процесу з іноземних мов у 2013/2014 навчальному році (інструктивно-методичний лист) / Н. М. Мукатаєва, Е. О. Осипенко. – Миколаїв, 2013. – 45 с.
4. Євенко О. В. Вивчення німецької мови як другої після англійської, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucoz.com>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
5. Професійна освіта у зарубіжних країнах: порівняльний аналіз : монографія / за ред. Н. Г. Ничкало, В. О. Кудіна). – Черкаси : Вибір, 2002. – 322 с.
6. Чорна С. С. Особливості навчання другої іноземної мови студентів немовних спеціальностей / С. С. Чорна // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах. – Вип. № 33(86). – Запоріжжя, 2013. – С. 646–651.
7. Deutsch als zweite Fremdsprache [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.goethe.de>. – Загол. з екрану. – Мова нім.

Наталія Бейліс

НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ УКРАИНЫ: АСПЕКТЫ НАУЧНОГО ДИСКУРСА В ИСТОРИЧЕСКОЙ РЕТРОСПЕКТИВЕ

В статье акцентируется внимание на том, что изучение немецкого языка учащимися в общеобразовательных школах Украины зависит от создания соответствующих объективных предпосылок реформирования всей системы образования и гуманизации учебного процесса, а также учета закономерностей развития теории и практики в этой сфере во второй половине XX – начале XXI века. Особое внимание уделяется ведущим аспектам научного дискурса в контексте разработки национальной политики изучения немецкого языка в школах Украины в условиях ее вхождения в общеевропейское образовательное пространство.

Ключевые слова: *немецкоязычное образование, содержание немецкоязычного образования, методика изучения немецкого языка, модернизация содержания образования, иноязычное образование.*

Natalia Beilis

GERMAN EDUCATION IN SECONDARY SCHOOLS OF UKRAINE: ASPECTS OF SCIENTIFIC DISCOURSE HISTORICALLY

The article focuses on the fact that the German language learning by pupils in secondary schools of Ukraine depends on creating the appropriate objective conditions of reforming the entire education system and the humanization of the educational process, and taking into account patterns of theory and practice development in this area in the second half of the XX – XXI century.

In the article the urgency of modernization of modern content and methods of studying the German language by pupils of secondary schools of Ukraine, made historical – pedagogical analysis of German education in the second half of the XX – XXI century.

Particular attention is paid to aspects of leading scientific discourses in the context of national development policy of the German language learning in schools of Ukraine in measurements of its accession to the common European educational space.

Article updated those tasks whose solution it entirely provides: 1) upgrading the content of German education at an angle to ensure his child centrism, culture centrism, fundamental and personal-developmental orientation; 2) mobility of updating curricula, textbooks and teaching aids, by raising the level of motivation of teachers, representatives of various government agencies of Ukraine, establishing constructive cooperation between them; 3) improvement in the status of Ukraine in a sphere of German-language education and foreign language education in general (necessary aspects of creating multilingual educational environment).

It is emphasized the need for Ukraine of the positive experience in the past in order to develop foreign language education space. This current state of quality of the German language learning depends on identifying further ways of development strategies that are based on national educational traditions and values, experience learning the German language acquired in the process of learning German in the schools in Ukraine. Innovative approaches of content and methodology of the study of German by pupils at schools of Ukraine has a strategic nature and consistent with the national development strategy of foreign language education.

The necessity of solving the actual problems posed present to the German-education of pupils in secondary schools in Ukraine is impossible without understanding key trends of research in this area, adequate and interested attitude to the industry by professionals and especially representatives of various government agencies of Ukraine with setting up constructive cooperation between them, which is a prerequisite for the formation of social consciousness of pupils and school leavers with appropriate attitude to the prospects of the German language.

Conclusions regarding changes of German national policy in the context of its compliance with the European promotion of Ukraine, development of strategies of the German language learning in secondary schools of Ukraine are viewed in the article.

Keywords: *German-language education, German language education content, methods of learning German, modernization of educational content, foreign language education.*

References

1. Kuz`mins`ky`j, A. I., Omelyanenko, V. L. (2008). *Pedagogika: Pidruchny`k*. Kyiv: Znannya-Pres, 447.
2. Kushneruk, R. *Osnovni aspekty` vy`kladannya nimecz`koyi movy` yak drugoyi inozemnoyi*. Available at: <http://berezne.lib.rv.ua>.
3. Mukatayeva, N. M., Osy`penko, E. O. (2013). *Organizaciya navchal`no-vy`xovnogo procesu z inozemny`x mov u 2013/2014 navchal`nomu roci (instrukty`vno-metody`chny`j ly`st)*. My`kolayiv, 45.
4. Yevenko, O. V. *Vy`vchennya nimecz`koyi movy` yak drugoyi pislya anglijs`koyi*. Available at: <http://ucoz.com>.
5. Nychkalo, N. H., Kudin, V. O. eds. (2002). *Profesijna osvita u zarubizhny`x krayinax: porivnyal`ny`j analiz*. Cherkasy`: Vy`bir, 322.
6. Chorna, S. S. (2013). *Osobly`vosti navchannya drugoyi inozemnoyi movy` studentiv nemovny`x special`nostej*. *Pedagogika formuvannya tvorchoyi osoby`stosti u vy`shhij i zagal`noosvitnix shkolas*, 33(86). Zaporizhzhya, 646–651.
7. *Deutsch als zweite Fremdsprache*. Available at: <http://www.goethe.de> (in German).

Одержано 17.08.2016 р.